

Ivan Ćiro Buković, *Mislim si ja svoje: izbor iz dnevnika od 1961. do 1974. godine*, 838 str.; *Mislim si ja svoje: izbor iz dnevnika od 1975. do 1989. godine*, 874 str., izabrao i uredio Josip Pandurić (Zagreb: Disput, 2023.)

„Sem toga, mi raspoložemo ‘čudesnim sredstvom’ da odmah, jednim udarcem *udesetostručimo* naš državni aparat, sredstvom kojim nikad nije raspolagala i ne može raspolagati ni jedna kapitalistička država. Ta čudesna stvar – to je uključivanje trudbenika, uključivanje sirotinje u svakodnevni rad upravljanja državom.”

Ove rečenice napisao je Vladimir Iljić Lenjin krajem rujna 1917. u članku „Da li će boljševici održati državnu vlast” i objavio u jednom časopisu u listopadu iste godine. Te se rečenice čine prigodnima za osvrt na izbor iz dnevnika jednoga od tih trudbenika uključenih u upravljanje državom, doduše ne iz Rusije nego iz socijalističke Jugoslavije. Prije objave ovoga izbora iz dnevnika spomen Ivana Ćire Bukovića nekoliko sam puta susreo u dnevniku njegova mnogo poznatijega suborca i javnoga djelatnika Dušana Bilandžića. Buković mi tada nije ostao u sjećanju, a nisam ga zapamtio ni s popisa sudionika nekih razgovora na koje su aktualni partijski čelnici povremeno sazivali ratne veterane i istaknute graditelje socijalizma da ih informiraju o stvarnom stanju u državi. S pravim stanjem, koje se u skladu s konspirativnim duhom Partije nije moglo iščitati iz sredstava javnoga informiranja, kako su nazivani mediji zaduženi za odgoj i usmjeravanje „mase”. Za elitu i funkcionare postojalo je interno informiranje, koje je uključivalo povremene sastanke o kojima javnost nije obavještavana. Komentar pjesnika Dragutina Tadijanovića da iz Bukovićeve dnevnika „više sazna o našem stanju u zemlji” nego iz novina mnogo govori o slobodi i karakteru medija u socijalističkoj Jugoslaviji. Tadijanović, pjesnik pod sustavnom prismotrom političke policije, bio je Bukovićev prijatelj i zemljak kojem je on povremeno čitao svoj dnevnik.

Ivan Ćiro Buković rođen je 1915. u Podvinju kod Slavonskog Broda, bio je bravarski radnik, komunist od 1937. te prvoborac od 1941., uglavnom na partijskim funkcijama u zapadnoj Slavoniji. No ni ta prvoboračka pravovjernost koju je nesumnjivo imao nije ga mogla zaštititi od nepodobne težine prezimena Pavelić s kojim je rođen. Promijenio ga je u majčino Buković iako je imao hladan odnos s njom. Čini se da je s ocem imao bolji odnos, odnosno da je ostao u boljoj uspomeni, no jedan takav trenutak koji spominje pisac predgovora dnevnika Tvrtko Jakovina priređivač je u svojem izboru iz dnevnika izostavio. Kad je Buković promijenio prezime nije jasno, no taj postupak teško da čudi one koji su čitali opis Hrvatske 1945. iz pera liberala Bogdana Radice. Buković je nakon rata obnašao niz republičkih dužnosti, od koje su najveću težinu imale one ministra za državne nabavke te predsjednika Privredne komore Socijalističke Republike Hrvatske (SRH) i Privrednoga vijeća Sabora SRH. Bio je i član Glavnoga odbora Socijalističkoga saveza Hrvatske i član Savjeta Federacije od 1974. do 1988. Dio radnoga vijeka, od sredine 50-ih do 1962., proveo je u Beogradu na funkciji predsjednika Saveza poljoprivredno-šumarskih komora Jugoslavije. U partijskoj hijerarhiji bio je član Centralnoga komiteta (CK) Saveza komunista Hrvatske (SKH) od 1954. do 1968. Povjesničar Ivan Jelić sjećanja Bukovića na rad u partijskoj

organizaciji u Podvinju relativno mnogo citira u prvom svesku svoje knjige *Komunistička partija Hrvatske 1937-1945*. Buković je ostavio traga, tj. bio je poznat u Partiji i državi kao privredni trudbenik, uključujući i teorijsku razinu o agraru, dohotku i raspodjeli prema radu. Vladimir Bakarić spominje ga kao osobu koja je utjecala na njegove stavove o zemljoradnji. O tome je Buković bio u prilici osobno informirati i Josipa Broza Tita, kako usmeno tako i pismeno. Koliko je Buković doista bio uspješan u promišljanju zemljoradnje otvoreno je istraživačko pitanje iz jednostavnoga razloga: taj segment gospodarstva (i njega u cjelini) i dalje je slabo istražen. No njegovo je mjesto u njoj nezaobilazno.

Doček Nove godine 1963. u Zagrebu i lov u društvu oko Tita kod Varaždina vrhunac je do kojega se u jednom trenutku popeo, pa ga doista možemo staviti u pretnac visokih funkcionara, ali ne razine na kojoj su primjerice bili Vladimir Bakarić, Mika Špiljak ili Stevo Krajačić, a da o Edvardu Kardelju i Aleksandru Rankoviću ne govorimo. Za vrijeme boravka u Beogradu upoznao je sve u tom trenutku relevantne političke „teškaše” u Jugoslaviji. Buković je bio i u prisnim odnosima s nekoliko istaknutih funkcionara poput Bogdana Crnobrnje, Milutina Baltića i Jure Bilića. Osim tih s kojima je imao prisne odnose, često je razgovarao sa samim vrhom u Hrvatskoj, Bakarićem, Jakovom Blaževićem, Mikom Špiljakom i nizom onih koji su bili za stepenicu-dvije niže poput Zvonka Brkića, Čede Grbića, Slavka Komara i drugih. Povremenih kontakata imao je s doslovno bezbrojnom galerijom likova, od kojih su mnogi nezaobilazni u svakoj ozbiljnijoj povijesti Jugoslavije i Hrvatske. Mnogi od njih bili su solidno informirani ili su jednostavno dobro opažali zbivanja i procese kroz koje je socijalizam prolazio. Tu vrstu informiranja spominje i Dušan Bilandžić, uz komentar da se i sam morao tako snalaziti jer više nije član CK ni bilo kojega važnijeg foruma u Republici. I Buković je sredinom 1974. u jednom trenutku dospio na takvu poziciju da nije „više u žiži događaja” te se pitao o smislu daljnega pisanja dnevnika na temelju čitanja novina i slučajnih susreta i razgovora. No od te je godine pa gotovo do smrti bio član Savjeta Federacije, tijela čija je svrha bila održati standard i privilegije istaknutih revolucionara kad odu u mirovinu ili ne budu članovi foruma koji sa sobom nose razne beneficije.

Dnevnički zapisi komunista nisu nikakva novina jer ih ima razmjerno mnogo, i ratnih i poratnih. No, od hrvatskih komunista ovakav dosad nije predan na uvid javnosti. Toga je, čini se, i sam autor bio svjestan jer je postupno shvaćao da njegov dnevnik može imati težinu i za buduće naraštaje. U siječnju 1971. i sam je dvojio oko takva načina izražavanja nakon što je beogradska *Politika* počela objavljivati memoare Svetozara Vukmanovića Tempa, koji su izazvali veliku i često negativnu pozornost Partije. Teško je ne zapitati se je li uopće bio svjestan moralne težine svojega komentara o karakteru jugoslavenskoga društva kad je u dnevniku zapisao da se ne može u „našim uslovima uraditi ono što rade vani – Churchill, De Gaulle i drugi”. Da je u njegovu dnevniku zabilježeno mnogo toga što nije za „masu” vidi se iz bilješke od 16. rujna 1969., u kojoj piše: „Danas sam pročitao zabilješke koje sam vodio od 1962. do 1969., do vremena dok nisam ponovno počeo pisati dnevnik. Čudno, i sam se čudim što sam sve zapisao. Ala bi bilo gužve da to netko otkrije i pročita.” Buković o tome očito nije imao dvojbe: takav ispad smatrao bi se kršenjem načela demokratskoga centralizma, a u slučaju nečlanova Partije deliktom mišljenja, koji je mogao završiti

i s kaznenim sankcijama. Dio funkcionara, uključujući i Stipu Šuvara, znao je za taj dnevnik, pa je još 1986. predlagao Bukoviću da se uredi i izdvoji tekst za nekoliko knjiga. Dušan Bilandžić neke je dijelove i posuđivao, premda se na njega nije referirao u svojim sintezama. Više ga je puta spomenuo i karakterizirao u dnevničkim zabilješkama: 1973. piše da je Buković ideološki fanatik, 1978. da je „tvrd u političkim dogmama, javnosti poznat kao svaštar, ali ne bez prirodne nadarenosti”, 1980. da je iznimno nemiran duh, a odlično informiran i čest sugovornik Vlade Bakarića, a 1986. da je bio i ostao „dogmatik samoupravnog fundamentalizma”. Valja reći da ni Buković nije štedio na „komplimentima” pri spomenu Bilandžića i njegova (ne) razumijevanja socijalističke zbilje.

Bukovićev dnevnik počinje 12. prosinca 1961., a završava 28. ožujka 1989., jedva mjesec dana prije njegove smrti. Do 1968. pisao ga je s prekidima, a potom sustavno do kraja života. Radi se o razdoblju koje počinje nekoliko mjeseci uoči proširene sjednice Izvršnoga komiteta Saveza komunista Jugoslavije, koju neki povjesničari smatraju početkom kraja Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (SFRJ), a završava u vrijeme kad se činilo da ništa ne može zaustaviti pohod Slobodana Miloševića prema položaju koji je u Jugoslaviji imao samo Josip Broz Tito. Između ta dva graničnika stala su gotovo tri desetljeća u kojima se dogodio najveći dio zbivanja koja obilježavaju povijest druge Jugoslavije: spomenuta sjednica Izvršnoga komiteta iz 1962., Ustav iz 1963., privredna reforma iz 1965., Brijunski plenum iz 1966., hrvatsko proljeće 1967. – 1971., povratak čvrste ruke u 70-ima, Ustav iz 1974., Zakon o udruženom radu iz 1976., Titova smrt 1980., sveopća kriza koja je počela 1979. kao ekonomska, pobuna Albanaca na Kosovu 1981., rast srpskoga nacionalizma i slom jugoslavenske ustavne konstrukcije u drugoj polovini 80-ih. Mnogo je tu i drugih zbivanja, koja Buković u većoj ili manjoj mjeri spominje kako iz prve ruke tako i od prvorazrednih informatora. Osim za „čistu” političku povijest, niz je tu bilješki koje pomažu razumijevanju odnosa Partije i države, Partije i boračke organizacije, gospodarstva i drugih segmenata društva, uključujući socijalno raslojavanje i beneficije privilegirane elite, o kojoj danas ponekad i pretjerano govorimo kao crvenoj buržoaziji. Tada, 15-20 godina nakon rata, već su jasni njezini obrasci, pri čemu je Tito najviše odgovoran, no Buković ga ne doživljava tako. Zapravo je prema njemu u tom pogledu jako nekritičan. I kad spominje one koji se „lepe za fondove”, reprezentativne objekte i izvlače materijalnu korist za sebe, od ljetovanja, vozikanja do raznih popravaka i pranja rublja, zapravo daje priloge koje tek treba konkretno potvrditi. „Živio je na velikoj nozi kao feudalac”, bilježi na vijest o smrti Ivana Steve Krajačića, jer položaj u „Partiji i veza sa Titom to su mu omogućili”. Niz je takvih dionica, a vjerojatno ih je mnogo i izostavljeno. U takvim slučajevima on nema kočnica. To se u 80-ima vidi oko Mike Špiljaka i dosad nerazriješenoga slučaja privrednoga kriminala u INA-i. Buković daje poticajan prilog i posljednjoj velikoj čistki u Hrvatskoj, onoj nakon Karađorđeva 1971., o kojoj zasad znamo zapravo jako malo.

Niz je tu osobnih komentara, često lucidnih i vrlo duhovitih, no upitno je koliko su neki održivi. Je li Džemal Bijedić doista bio „bosanski kabadahija”, što pojavom doista asocira? Iz partijskih stenograma ne može se iščitati da je Celestin Sardelić bio intelektualni paž Stanka Stojčevića. Bukovićeve ocjene Stojčevića potkraj 1988.

i početkom 1989. su preoštre. No, primjerice, teško je ne složiti se s ocjenom Stan-ka Parmača kao buzdovana i njegova admiralskoga pristupa gospodarstvu iz 1962. Premda ne treba zaboraviti da je admiral imao i uspješnih dionica u dolini Neretve, kao u slučaju komasacije zemljišta. Čini se da Bukoviću nije bio problem etiketirati osobu koja misli drugačije od njega ili mu se jednostavno ne sviđa. No ne bih rekao da je bio zlonamjeran. Na brojnim mjestima mogu se naći zapisi koji se uobičajeno nazivaju pikanterijama. Ti dijelovi olakšavaju čitanje dnevnika i ne dozvoljavaju da prijede u dosadu onima koji u njemu vide upravo to, lako štivo, što ovaj dnevnik nije. Iz niza zabilješki koje se doimaju uzgrednima mnogo toga može se doznati: da se na konto zasluga za Spomenicu iz 1941. može dići nešto novaca za zajam radi kupovine automobila; da je standard njegova službenoga vozača blizu njegovu, s tom razlikom što je Buković dio novca odvajao za umjetničke slike; da Hamdija Pozderac smatra da treba mijenjati ocjenu o Hrvatima jugozapadne Bosne i sjeverne Hercegovine zbog reakcija na upad skupine „Feniks” u Jugoslaviju u ljeto 1972.; da su Jakov Blažević i Mile Počuča namjerno skrivili smrt Marka Oreškovića Krtije u srcu srpske pobune protiv Nezavisne Države Hrvatske u jesen 1941.; da je Dušan Čalić karijeru krčio pištoljem; da zatvorenici 1962. rade vilu Steve Krajačića i slično.

Za razliku od mnogih trudbenika koje spominje u svojem tekstu, Buković je radio na sebi, vidio svijeta i donekle bio otvoren prema onome što je vidio u mjeri koju je dozvoljavao njegov restriktivni boljševički temelj. „Konzultiram Marxa, ali time pravim još veću zbrku u svojoj glavi”, piše on 31. listopada 1977. tražeći smjernice za izgradnju samoupravljanja. Mnogi su njegovi prijedlozi drugima bili neprihvatljivi te su, kako mu objašnjava jedan njegov prijatelj, tjerali „preširok front progres”, pa ga ljudi nisu mogli pratiti. No sav taj samouki trud pokazuje da se preskočeno primarno obrazovanje teško nadoknađuje, posebice u društvu kakvo je bila Jugoslavija, u kojem nije bilo pravila ponašanja, odnosno u kojem su ta pravila po svojem nahodanju određivali autoriteti poput Bakarića i, naravno, nedodirljivoga Tita. Važna je to poruka ovoga dnevnika, daje pogled na društvo u kojem nema sustava, u kojem se stalno improvizira i zbog čega ono nije imalo mnogo izgleda za opstanak. Buković je bio bezgranično odan Titu, kao i njegovu „guverneru” za Hrvatsku Vladimiru Bakariću. Bakarić mu je imponirao svojim obrazovanjem i poznavanjem klasika marksizma. Zbog kritiziranja Bakarića jednom je demonstrativno prekinuo razgovor s članom CK SKH s popriličnom težinom, inače Srbinom iz Bosne i Hercegovine. Bakarićeva suparnika Miku Špiljaka nije volio, a nije cijenio ni Milku Planinc, njezino razumijevanje i doraslost stanju u Republici i državi. No takve njegove ocjene treba uzimati s oprezom i osloncem na arhivska istraživanja. Primjerice, kad je Jure Bilić u krajnje uskom i povjerljivom krugu 29. siječnja 1977. ustvrdio da se može samo s Titom i Bakarićem otvoreno razgovarati jer „Milka (Planinc) i Duško Dragosavac nisu kalibri za dublju analizu i otvorene razgovore”, teško je ostati ozbiljan. Tko si da truda pročitati desetak stenograma razgovora u kojima sudjeluje Jure Bilić može posve utemeljeno zaključiti da je za njega Planinc bila vrhunska intelektualka. Uostalom, i sam Buković na jednome mjestu piše da Jure Bilić ne zna ništa o samoupravljanju.

Buković je temeljito usvojio propisani partijski pojmovnik i striktno ga se pridržavao, čovjek je svojega vremena i još više svoje Partije. Dnevnik vrvi od niza par-

tijskih floskula, etiketiranja na centraliste, unitariste, nacionaliste, kao i spomena demokracije, s kojom se baš i ne snalazi, odnosno tumači ju kao i njegova Partija. I on bi ponekad probleme „rješavao” po kratkom revolucionarnom postupku – nekoliko godina zatvora, i to zbog delikta mišljenja, kao 1972. u slučaju hrvatskih sveučilištara. Nekoliko mjeseci prije kraja života, 1. ožujka 1989., i dalje je na sličnom kolosijeku, pluralizam mu je prihvatljiv ako ne dovodi u pitanje avnojsku Jugoslaviju i ako je socijalistički orijentiran. U suprotnom ne, što se vidi iz primjera kad jednoga profesora koji „ima pomalo hrvatskog nacionalizma” pokušava taktički prevesti na „naš kolosijek” i ostaviti bez argumenata. Spore se njih dvojica oko pojave Franje Tuđmana i najave osnivanja stranke. „Trebalo alternativcima reći pod kojim uvjetima mogu djelovati”, zaključuje i potvrđuje da se drži smjernica kojima se tada u vrhu Partije mislilo primiriti hrvatsku šutnju koja se bližila kraju. Kad smo već kod Tuđmana, zanimljiv je zapis od 10. rujna 1986., kad Buković spominje izvjesnoga „vatrenog Hrvata” kojega svjetonazorski stavlja između Hrvatske seljačke stranke i Stepinca i kojega je upoznao 1971. i koji je tada govorio o Ivanu Supeku i Tuđmanu i koji se onda „na moju reakciju vjerojatno uplašio i utekao”. Nakon petnaest godina ponovno se sreću u svezi s nekim poslovnim aranžmanima i susret završava tako da doznaje da je on ponovno bio kod Tuđmana i „drugih ljudi nacionalističke orijentacije u Zagrebu. Ne znam što da učinim sa njim. Nije moje da ga prijavljujem, ali nije moje da se s njim oko posla petljam.” Kada to usporedimo s pokušajem prevođenja profesora s nešto hrvatskoga nacionalizma na „naš kolosijek” tri godine poslije, pomak nabolje je vidljiv, ne dvoji više o tome treba li ga prijaviti.

Na više mjesta Buković se dotiče hrvatsko-srpskih odnosa. To je možda i najzanimljiviji dio dnevnika jer daje nimalo laskav prikaz proklamirane politike bratstva i jedinstva u praksi, posebice u zapadnoj Slavoniji. Na takvim dionicama Buković ima potrebu iznijeti nacionalnu pripadnost sugovornika, redovno Srba, što se svakako ne može ne uočiti, kao i njihovu svekoliku dominaciju na tom području. Pritom nema dvojbe da Buković nije hrvatski nacionalist, premda ga je skupina koju on veže za Dušana Čalića, Jeftu Šašića i Radojicu Nenezića tako predstavljala, bolje rečeno ogovala iza kulisa. Bukoviću su neki od najbližih sugovornika bili Srbi, poput Milutina Baltića i Čede Grbića. Čedo Grbić apostrofiran je kao netko tko najbolje razumije problem nacionalnih odnosa. „On smatra da su Srbi u Hrvatskoj orijentirani prema unitarizmu i da su vječno oružje kojim se Hrvati drže u zavisnosti od za njih nerazumljivog ponašanja zvanične vlasti”, ili da smatra da nije dobro da Srbin informira Tita o stanju u Hrvatskoj: „Nemamo mi Srbi istančan osjećaj za probleme hrvatskog naroda. Uvijek mi to mjerimo sa svojeg položaja u Hrvatskoj.” U tom pogledu ovaj dnevnik dugo će biti izvor poticajnih podataka, koje za 80-e godine potkrepljuju i moja recentna istraživanja. Iz Bukovićeva dnevnika može se razumjeti priroda spora i optužbi koje je Milutin Baltić iznio protiv Dušana Čalića u proljeće 1986. prilikom izbora novih članova CK SKH. Za ovu problematiku zanimljiva je proširena sjednica Izvršnoga komiteta CK SKH od 8. i 9. ožujka 1973. s Predsjedništvom međuopćinske konferencije Saveza komunista za Slavoniju. Nejasno je zašto je priređivač govor Dušana Bilandžića o srpskim reakcijama na hrvatski nacionalizam od 8. ožujka stavio u napomenu kad bi se dobro uklopio u glavni tekst, pa se doima kao da je dodan navrat-nanos. Osim za hrvatsko-srpske odnose, ta je sjednica bitna za razumijevanje

odnosa Partije i boraca. Inače, stenogram te sjednice nalazi se u arhivskom fondu CK SKH u Hrvatskom državnom arhivu.

Mnogo je digresija o gospodarstvu, tj. privredi. Buković je kritičar tada dominantnih hrvatskih ekonomista, Ive Perišina i Jakova Sirotkovića, po njima i naziva takvu vrstu zagovornika privrednoga razvoja. No koliko je on u pravu teško je reći jer mi ni suvislu crticu o socijalističkoj ekonomiji još nemamo. Česta vraćanja u Drugi svjetski rat priređivač je, kako sam priznaje, jako skratio, što je šteta jer ono što je objavljeno čini mi se među najvrednijim dijelovima dnevnika.

Na nekoliko mjesta Buković spominje i neke sastanke kojih nema u povjerljivoj D dokumentaciji fonda CK SKH u Hrvatskom državnom arhivu, a po njihovoj prirodi trebali bi tamo biti. Primjerice, sastanak partijskoga vrha s revolucionarima održan 2. ožujka 1989. Taj je sastanak održan radi njihova informiranja, netom nakon „mitinga istine” u Kninu, u trenutku kad se SKH dijelio po nacionalnom ključu, kad se pred Skupštinom SFRJ u Beogradu „događa narod” i zviždi predsjedniku Predsjedništva SFRJ Raifu Dizdareviću, kad se uhićuje Azem Vllasi, a Lazar Mojsov u Skupštini SFRJ servira nepotkrijepljenu tvrdnju o pripremama Albanaca za oružani ustanak. I taj sastanak vrijedan je prinos razumijevanju vremena u kojem se hrvatska šutnja približava svojem kraju.

Priređivač Josip Pandurić napravio je golem posao koji neke zamjerke oko izbora i pravopisa nimalo ne umanjuju. Koliko je odabir priređivača bio dobar može procijeniti samo onaj tko je čitao dnevnik, u ovom slučaju čini se samo Tvrtko Jakovina. Izbor iz dnevnika sveo se na obimnih 767 stranica u prvoj i 751 u drugoj knjizi. Jakovin uvod ima 37 stranica, urednikov komentar 17, a tekst Dragutina Lalovića 60 stranica. Šteta, tih 60 stranica moglo se korisnije uporabiti, a Lalović se na nekom drugom mjestu mogao obračunavati s mrtvim Dušanom Bilandžićem i teoretizirati o samoupravljanju. Panduriću se može prigovoriti da nije potpuno poštovao Bukovčev stil pisanja, a takvo što se ne radi. Ako je Bukovac pisao Čerčil, a ne Churchill, onda to treba ostaviti, a ne prilagođavati standardnom hrvatskom pravopisu. Priređivačev je dio ispraviti očite tipfelere i dati osnovne podatke o osobama koje se spominju. U ovom slučaju dobivamo nešto što predstavlja odklon od originala. Slabost odabira vidi se i iz dijelova gdje neke bilješke ostaju nedorečene. Primjerice, 3. veljače 1984. odlomak počinje riječima „započeli smo razgovor o Gažiju”. Trebamo li pogađati je li sugovornik samo Rade Borčilo ili ih ima još? Buković se demonstrativno digao i otišao iz „Interpublica”. Što je i gdje je to bilo, u kojem mjestu i kakvu objektu? Dana 1. ožujka 1984. spominje se Josip Vrhovec kako informira o pregovorima s Međunarodnim monetarnim fondom. No iz bilješke se ne zna gdje i koga informira. Sumnjam da se to iz prethodnih bilješki ne bi moglo zaključiti. U ovom slučaju u pitanju je bilo informiranje članova Savjeta Federacije iz Hrvatske u Zagrebu u „Kockici” i njegov stenogram nalazi se u povjerljivoj D dokumentaciji fonda CK SKH u Hrvatskom državnom arhivu. No ovakve zamjerke malene su u odnosu na posao koji je napravljen u priređivanju izbora iz dnevnika za objavu.

Na kraju da pokušamo odgovoriti u čemu je zapravo doprinos dnevnika. Za povjesničare koji se bave socijalizmom ovo je najbolje što je dosad ponuđeno javnosti od trudbenika koji su stvarali drugu Jugoslaviju. Posebice onima koji se bave funkciona-

rima, tu je poticajnih natuknica doista napretek. Pisac predgovora Tvrtko Jakovina samo je dijelom u pravu kad potencira značenje Bukovićeve dnevnika za razumijevanje jugoslavenskoga socijalističkog društva. Buković nije primarni izvor, on je putokaz za ozbiljnija istraživanja, a ne za instant-prečace kojima se pokušava sažeti izgubljena desetljeća u kojima su nas Titovi komunisti vodili u svijetlu budućnost. U skladu s tim, on svakako nije prilog za „novo čitanje hrvatske poslijeratne povijesti”, nego funkcionalna pomoć onima koji zarone u „more” dokumenata koje je iza sebe ostavila Partija.

Davor Marijan

Bojan B. Dimitrijević, *Od JNA do srpske vojske: srpska vojna iskušenja na kraju 20. veka* (Beograd: Institut za savremenu istoriju; Medija centar „Odbrana”, 2022.), 375 str.

Autor knjige Bojan B. Dimitrijević srbijanski je povjesničar koji se bavi vojnom poviješću u okvirima suvremene historijske znanosti. Na tragu toga je i ova knjiga, posebna po tome što se bavi Jugoslavenskom narodnom armijom (JNA) te njezinim nasljednicima nakon njezina rasformiranja 1992. godine. Knjiga obuhvaća razdoblje od 1991. pa sve do 2009.

Knjiga je podijeljena na četiri velika poglavlja s po nekoliko manjih potpoglavlja. Ta potpoglavlja zapravo su prije objavljeni članci te su sada prvi put izdani u knjizi te čine jednu tematsku cjelinu. Na početku se nalazi „Uvod”, u kojem je autor objasnio nastanak djela te dao sažet prikaz sadržaja.

U prvom poglavlju pod nazivom „Rat u Sloveniji i Hrvatskoj 1991. godine” opisan je kratkotrajni sukob JNA i Teritorijalne obrane (TO) Slovenije, rat u Hrvatskoj te potpoglavlje na engleskom koje se bavi JNA tijekom 1991. godine. Ukratko je prikazan ustroj JNA u Sloveniji te objašnjen razvoj TO Slovenije. Dalje je prikazan sukob između JNA i TO Slovenije te njegove posljedice, žrtve i razlozi neuspjeha JNA. U potpoglavlju „Neuspjela intervencija, upotreba oklopnih jedinica JNA u ratu u Hrvatskoj 1991.” ukratko se prikazuju borbe tijekom 1991. s naglaskom na oklopno-mehanizirane jedinice JNA. Na kraju se nalazi sažeta analiza djelovanja oklopa u ratu u kojoj Dimitrijević, slično kao i hrvatski povjesničar Davor Marijan u svojoj knjizi *Smrt oklopne brigade*, zaključuje da je oklop korišten kao samohodno topništvo ili pak u gradskim borbama, gdje su neiskusne posade doživjele velike gubitke. Zadnje potpoglavlje na engleskom je jeziku te nosi naziv „Yugoslav People’s Army in troublesome 1991”. U njemu je sažeto prikazan ustroj JNA od 1989. do prvih sukoba te sve veće borbe koje je JNA vodila na području Hrvatske tijekom 1991. godine. Dimitrijević, suprotno hrvatskoj historiografiji, ratni zločin na Ovčari, gdje su srpske paravojne postrojbe pod zapovijedanjem JNA ubile dvjestotinjak ranjenika i drugih zarobljenika, opisuje kao incident za koji JNA ne snosi nikakvu odgovornost. I dje-